

Celebrem hui el 70è aniversari de les *Normes* de Castelló. Em sent orgullós que aqueixes normes que el 1932 van ser de concòrdia entre els valencians, encapçalades per la signatura de les persones més representatives de la València d'aquell temps, des del P. Lluís Fullana fins a personalitats com l'enyorat Manuel Sanchis Guarner, vagen ser promulgades al meu poble, Castelló de la Plana.

Què són les *Normes* de Castelló? Fixeu-vos un moment en la paraula *normes*. Té un precedent immediat i que ningú no va voler amagar: les *Normes* de l'IEC del 1913, reforçades el 1917 amb el *Diccionari ortogràfic*. És clar que sent les coses com són, *rebus sic stantibus*, no es podia dir obertament que els escriptors s'havien de regir per aquelles disposicions. En realitat, les nostres hi van ser calcades, tanmateix amb alguns retoquets per acontentar algunes personalitats conservadores que refusaven l'article *el* i desitjaven mantenir l'arcaic *lo*, pensant que el primer era un castellanisme (a un dels signataris, anys més tard, el vaig convèncer que *el* no era cap nefand castellanisme); el mateix passava amb la preposició *amb*, rebutjada davant la vella *ab*. S'arribà a una transacció, a un compromís.

L'harmonia durà fins als anys 1974 o 1975, és a dir que, durant la negra nit del franquisme, tots els valencians que usaven la nostra llengua, de Xavier Casp i Miquel Adlert a Joan Fuster i a Vicent Andrés Estellés, seguiren pacíficament i fructíferament el model normatiu.

La cosa es desballestà quan arribava la democràcia. No faré la història d'unes lluites que solament han perjudicat el desenvolupament normal de la nostra llengua i de la nostra cultura. No us parlaré d'aquesta entelèquia o fantasma que hom es va inventar al Puig el 7 de març del 1981. Ara sembla que el riu torna a mare. Tant de bo siga així i que l'ortografia, la morfologia o el lèxic deixen de ser instruments de la nostra divisió, del nostre enfrontament.

He viscut escenes ridícules i desgraciades pèrdues de temps, d'un temps que s'hauria d'haver aprofitat per a l'estudi. Un senyor que vaig tractar al Consell Valencià de Cultura (CVC) eixia de polleguera si sentia la paraula *servei*. *Servei* era «català». S'havia de dir *servici*. Jo li contes-tava que, si ho preferia, ho podia fer tranquil·lament, puix que *servici* era un cultisme pres del llatí *SERVITIUM* i li donava altres arguments científics que no van servir de res. Tampoc li agrada-

va *petit*, i encara que per terres d'Alcoi podia sentir correntment la parauleta en forma proclítica: «una petita discussió; un petit problema»... L'home volia *xicotet*. Bé, endavant! Després tornaré sobre *servei* i *servici*. Això que he contat és una anècdota, però mostra que sense un coneixement reflexiu de la història de la llengua, només en propostes enlaire no s'arriba al vero.

1. Les *Normes* de Castelló han esdevingut avui un símbol de la unitat de l'idioma. Però haig de fer una confessió: fins a l'any 1982, any del cinquantenari, no coneixia aquestes bases que són principalment ortogràfiques. Diria que això de les normes no ha estat mai la meua preocupació. Havent-me ocupat sobretot de la llengua antiga, dels *Furs de València*, del *Llibre del Consolat de Mar*, etc., una de les coses més atractives per a mi era l'extraordinària llibertat d'aquells escrits, i no la coerció acadèmica.

Vaig aprendre a llegir i a escriure el català en els anys quaranta, devorant el que queia a les meues mans, sense cànons. Quan un bon dia del 1982 vegí publicades al *Boletín de la Sociedad de Cultura Castellonense* (BSCC, núm. xiv, 1933, p. 273-280) les famoses bases vaig adonar-me tot seguit que pràcticament eren les de l'Institut, i amb jovenívola lleugeresa vaig atribuir-les a l'afany d'uns senyors qui en lloc d'obeir, volien *figurar*. Hui, amb major perspectiva, reconec les dificultats i els entrebancs que l'obediència cega a les de l'Institut d'Estudis Catalans hauria congriat a València.

M'adone clarament que les bases castellonenques resumeixen, simplificant-les, les normes fabrianes del 1913, exposades sobretot a partir del 1917. Però davant el desori lingüístic existent a la València dels anys vint i trenta del passat segle, el mateix fet d'haver-les signades constituïa un intent generós de resoldre un plet antic i delicat. Hi hagué, cal dir-ho, respectables sacrificis d'amor propi.

Hi veig dos nivells, a les nostres *Normes*: d'una banda, el rigor metodològic d'alguns, com un Lluís Revest, qui, tot mostrant una preferència per certs trets arcaics (preposició *ab*; article masculí *lo*), acceptava disciplinadament la doctrina de l'Institut. De l'altra, les concessions fetes a algunes personalitats, les quals, sense tenir esment de filologia, volgueren intervenir en l'afer; això es nota en la tria d'exemples (núm. 20, p. 277), en qüestions de fonètica, sobre el valor de les sibilants (núm. 13, p. 274), que deuen ésser obra d'aquest darrer grup. Es manifesta la divergència fins i tot en la redacció: els uns «mantenen *els seus* punts de vista científics» (encapçalament) i els altres parlen de tals mots «i *llurs* derivats» (núm. 5, p. 275).

Amb tot, les *Normes* van assolir un objectiu. A poc a poc la gent s'hi avesà. Vingué la Guerra Civil. La doctrina era recollida i exposada, amb més coherència, en les gramàtiques divulgadores de Carles Salvador i principalment en la *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarner de l'Editorial Torre, el 1950. En uns anys difícils el sistema gràfic esdevingué general. A les terres del Sud, on la pronúncia de tipus occidental permet l'aplicació immediata de les *Normes* (més raó de plànyer-se'n haurien tingut mallorquins i catalans), el problema no era de grafia; llegiu, per exemple, el *Tirant lo Blanch* i veureu que la grafia és quasi la de les *Normes*, si prescindim de la *ch* final i de la conjunció copulativa que llavors s'escrivia *e*. El problema era d'acceptació sociològica de la llengua autòctona. Jo, de fora estant, aquells anys no hi veia cap perill i em

mostrava optimista. Solament el 1975 vaig rebre des de València unes preguntes sobre el pretès «mossarabisme» del valencià, que m'inquietaren.

Avui sabem què han donat els esforços de certs cercles per a trobar una «personalidad valenciana», una «valencianía», etc. L'objectiu era destruir les *Normes*, és a dir, la grafia, la cara o aspecte exterior de la llengua. No ho han aconseguit i hem de felicitar-nos-en.

2. Espere que no se'm tindrà rigor si per retre homenatge a la valentia d'aquelles persones que el 1932 vingueren al meu poble a buscar l'acord i l'harmonia, faig unes consideracions sobre el mateix títol: «les Normes, la norma».

La paraula *norma* ve del llatí *NORMA*, «esquadra»; és un cultisme, és a dir que ha estat presa tal qual per les llengües romàniques, sense passar per una transformació des del llatí vulgar al romanç, com pot ser el cas, per exemple, de *fulla* o *ull*, que són el resultat *FOLIA* o *OCULU* a través d'un es de les etapes d'evolució. *Norma* sembla manllevada del grec *gnó'mona*, acusatiu de *gnó'mon* (possiblement a través d'un intermediari etrusc **numna*, creuat amb *forma*). El seu sentit primer en les llengües clàssiques era el de l'esquadra que usen els paletes, la qual permet de traçar una línia perpendicular i, per tant, és model i mesura de l'angle recte. L'arquitecte i enginyer llatí Vitruvi en el seu tractat *De Architectura* (de l'any 23 abans de Crist) escriu «*anguli ad normam respondentes*» (Llibre VII, capítol 3).

Un autor hispànic, Sant Isidor de Sevilla, en les seues *Etimologies* o *Orígens*, en el capítol XVIII del llibre XIX parla dels instruments per a edificar, el primer dels quals és la *norma* en el sentit de «esquadra»: «Instructura autem parietum ad normam fieri et ad perpendicularum respondere oportet. Norma dicta recto vocabulo, extra quam nihil rectum fieri potest». ('La construcció de les parets s'ha de fer segons l'esquadra i han de respondre a la plomada. *Norma* [esquadra] és vocable grec i sense aquesta no es pot fer res que siga recte.')

En el tractat italià *Somma de' vizi e delle virtù* llegim: «Elli fa tutto a *norma* ed a corda». Encara en castellà, l'anomenat *Diccionario de autoridades*, que és la primera edició del repertori acadèmic espanyol, l'any 1734 defineix *norma* així: «La esquadra de que usan los Artífices para arreglar y ajustar los maderos, piedras y otras cosas». De *NORMA* es formà l'adjectiu *NORMALIS*, «fet amb l'esquadra», «perpendicular». Però prompte el terme començà a usar-se amb una significació abstracta en l'escolàstica amb el sentit de «disposició», «precepte», «directiva», i així ho trobem ja en els escrits de Marcia Fèlix Capel·la, cap a l'any 400. La influència de l'obra de Capel·la *De nuptiis Philologiae et Mercurii* a l'edat mitjana va ser extraordinària i condicionà durant molt de temps la concepció del saber (pensem en el seguiment que hi fa Albert Magne). Així ben d'hora comença a distingir-se entre normes ètiques, estètiques i lògiques, i també hi ha les normes jurídiques i tècniques.

Hui en dia tots els idiomes de cultura usen *norma* en el sentit abstracte, metafòric. El que no sabem esbrinar és si en les llengües romàniques hi ha hagut poligènesi o el terme ha irradiat des d'una d'elles. En francès trobem *norme* al segle XII en Benoît de Sainte-More, però en eixa llengua *norme* sembla una paraula «guadianera»: apareix a una època i al punt desapareix per un llarg període. Després del segle XII fins al XV no hi queda rastre, i després del XV i XVI no es troba

fins a la darrerria del segle XVIII, moment en què ja pren volada. Potser no hem mirat massa bé la documentació, però el caràcter «guadianer» s'imposa, si no tenim més proves.

El nacionalisme ha entrat desgraciadament en l'assumpte. Autors italians diuen que al francès hi ha arribat a través de Brunetto Latini, que, com sabeu, era italià però va escriure el seu *Trésor* en francès. Aquest suposat manlleu no és possible, perquè Brunetto viu al segle XIII i en canvi al XII, exactament el 1165, ja tenim documentada la paraula per l'esmentat Benoit de Sainte-More en frases com «mettre *norme* à (une affaire)».

En castellà, Coromines diu que encara no ix fins al segle XVII en Vicente Espinel (1616); això és inexacte. A part que ja és com a terme vulgar en Alonso de Palencia (1490) trobem *norma* a la darrerria del segle XIV i començament del segle XV com a «precepte mèdic que cal seguir, descripció» (*Diccionario español de textos médicos antiguos*, DETEMA): «por esto el titulo tercio por recta *norma* adozir es consequente al segundo porque despues de la mundificacion necesario es seguir la confortación» (*Visita de Stefano*) i «pruebo el primero por tal regla y norma» (*Suma*).

En la nostra llengua, *norma* no entra en la lexicografia fins l'any 1839 amb Pere Labèrnia, qui per cert era castellanenc, de Traiguera; hi ha només un esment de *norma*, «esquadra», en el diccionari de Torra el 1640. És clar que el terme apareix molt abans que els diccionaris el repleguen, a la darrerria del segle XIV quan fra Francesc Eiximenis escriu en el text *Terç del crestià*: «Alscuns són que cascun any muden *norma* de vestir [...]» (310v, citat pel *Diccionari Aguiló*), i en el seu *Llibre de les dones* aconsella als marits que no deixen a llur muller «massa descobrir la carn ne ésser gran finestrera, e en tota part e manera tenir *norma* de honestat» (I, cap. 53, p. 87), i la paraula segueix bledada durant tot el segle XV i següents i són molts els autors valencians qui l'usen, com Jaume Roig en el seu *Espill* i l'autor del *Procés de viudes e donzelles*.

En totes les llengües romàniques, l'adjectiu derivat *normal* és més tardà i durant molt de temps serà únicament un terme geomètric, amb la significació de «perpendicular». Es parla de *línia normal* i és aquella que cau perpendicularment a la tangent d'una corba o de *pla normal*. Només a la fi del segle XVIII a França amb la Revolució Francesa el 1793 (novè brumari, any III) es crea l'École Normale, és a dir, la que havia de servir de model, conforme a la regla de conducta, i més tard el 1845 s'erigeix l'École Normale Supérieure. Això va ser copiat per tot Europa i així tenim la Normal o l'Escola Normal que tots hem conegut. (Entre parèntesis diré que pertot arreu *anormal* i *enorme* són molt matiners, i potser que això responga a la maldat de la gent.)

Tots els derivats *normalitat*, *normatiu*, *normalització*, *normista* són molt recents entre nosaltres i també fora. Diré de passada que l'estudi en general dels reflexos romànics i germànics del llatí NORMA i NORMALIS no estan massa ben estudiats i que caldria ocupar-se'n de prop.

Però el que ací i ara m'interessa destacar és la *norma*, plural les *normes*, i aquest llatínisme sí que és ben antic i genuí.

Ara que ja hem examinat ràpidament el terme, vinguem a demanar-nos per a quina finalitat serveix la norma o les normes, siguen normes ètiques, estètiques, lògiques, jurídiques i tècniques. Està molt clar, per a complir-les, per a ajustar-nos-hi com a regla, model o ideal.

Quan entre nosaltres en qüestions de llengua parlem de normes ens referim en primer lloc a normes ortogràfiques. S'ha d'escriure tal paraula en be alta o ve baixa, porta accent agut o greu, etc.? Però també s'ha de dir *juí* o *judici*, *servei* o *servici*, *arribar* o *aplegar*, *atmosfera* o *atmósfera*, etc? Ara tornaré sobre *servei* o *servici*, com he dit adés, puix que no vull fugir d'una responsabilitat. Però insistesc que les normes s'han dictat o s'han aprovat per a complir-les, ens agraden o no. Mireu, estic convençut, sé positivament, perquè he estudiat a fons el tema, que la paraula *apoiar* és totalment acceptable en la nostra llengua amb igual dret que *apoyar* en castellà. No són genuïns, penseu que la solució normal del llatí *PODIARE* és *pujar*. Són un calc antic de l'italià *appoggiare*, «pujar a un puig», o del francès *appuier*, però els savis que feren les normes cregueren que el nostre era un castellanisme *apoiar* inacceptable i van bandejar-lo del nostre vocabulari escrit, tot recomanant *donar suport* o *recolzar*. Doncs, jo, bé que la trobe a faltar, no escriuré mai *apoiar* fins que l'autoritat acadèmica de l'IEC prendrà la decisió d'admetre aquesta paraula, la norma m'ho impedeix. Tingueu en compte que les autoritats acadèmiques constantment estan posant al dia les normes segons ho revela la ciència, a mesura que els fets són millor coneguts. Fa uns anys l'IEC disposava que s'escriguera *recó*, *darrera* o *esma*. Quan s'analitzà bé la pronunciació lleidatana i valenciana hom s'adonà que calia proposar *racó*, *darre* i *esme*, i així s'ha prescrit. La norma ara la compleixen fins i tot aquells la pronunciació dels quals confon les àtones *a* i *e*. Un dia, espere, tindrè la satisfacció de veure que s'ha admès *apoiar*. Un altre tant podria dir d'aquest monstre *triomf* i *triomfar*, una vertadera arbitrarietat, quan hauria de ser *triumf* (o *triumfe*, *triumfo*) i *triumfar*. Confiem que es canviarà prompte.

Passeu al castellà, si voleu, i comprovarem que també allà hi ha una norma dictada per la Reial Acadèmia Espanyola que cal complir. Totes les llengües de cultura tenen normes i també tanmateix alguna disposició arbitrària. Heus ací un parell d'exemples castellans: els imperfets d'indicatiu dels verbs de la conjugació I en *-ar* fan l'imperfet en *-aba*: *amaba*, *llevaba*, *cantaba*, *saltaba*, etc. Si obriu qualsevol text castellà fins al segle XVIII, veureu que eixos imperfets són escrits amb *v*, com correspon a l'evolució de la *B* intervocàlica llatina *AMABAM*. Però els acadèmics, per una falsa interpretació de les coses, volent acostar el castellà al llatí, acordaren que calia escriure amb *b* intervocàlica, i així ho fem i obeïm. Digueu-me com van patir els xiquets valencians no apitxats que deien *cantava*, etc. amb *v* labiodental durant els «dictados»! Per què *encella*, que ve del llatí *FISCELLA* s'escriu sense *h* inicial, quan correspon al nostre *fanzella*? Prenem el terme *basura*. Està disposat que s'escriga amb *b* inicial, quan no obstant l'etimologia és **VERSURA* (format sobre el participi *VERSUS* de *VERRERE*, «agranar»), perquè probablement al segle XVIII els acadèmics en desconeixien l'etimologia, i així ha quedat establert. En el camp del lèxic, hi ha més flexibilitat, la RAE autoritza els escriptors qui escriuen *maceta* i els qui posen *tiesto*, i igualment *palangana* i *jofaina*, *espliego* i *alhucema*, etc. (I això no és sols propi de les llengües d'Espanya, també fora passa el mateix: l'italià dirà tant *alzarsi* per «alçar-se del llit» com *levarsi*, *gettare* o *buttare*, *rovesciare* o *versare* per «tirar, llançar», o bé *fulmine* per «llamp» com *saeta*. O bé l'alemany diu *Fleischer* o *Metzger* per «carnicer», *Tischler* i *Schreiner* per «fuster» o *Sonnabend* i *Samstag* per «dissabte».) Com ací s'haurien d'autoritzar, sense enfrontar-los, tèrmens com *servici* i *servei*.

Vinguem ara, si voleu, al parell de la discòrdia: *servei* i *servici*. Les dues paraules provenen del llatí *SERVITIUM*: no cap d'elles és el resultat de l'evolució de la llengua, no són tèmens patrimonials o hereditaris (com diuen els lingüistes); el resultat genuí és *serví* (a través d'una etapa *servizi* i *servii*), que de vegades s'escriu *servir* amb una *r* final paràsita. Hi ha en els autors valencians, en la documentació valenciana medieval, renaixentista i moderna una convivència de *servei* i *servici*, però cal dir que *servei* (escrit *servey/serveys*) predomina en un 90 % dels casos: en escriptors com Ausiàs March o Joanot Martorell, autor del *Tirant lo Blanch*, no es troba mai *servici*, com tampoc en les cartes que els jurats de València envien a Roderic de Borja, després papa amb el nom de Alexandre VI, i al rei Alfons el Magnànim; així: «[...] creem que farets *servey* a nostre senyor Déu, e nosaltres ho tendríem a singular gràcia e mercé de vostra gran excel·lència» (Rubio Vela, núm. 7). En l'*Espill* de Jaume Roig i en l'obra profana de Roís de Corella coexisteixen els dos vocables, però, per exemple, Corella empra *servei* deu vegades i només una *servici*. La mateixa comprovació la podem fer amb els documents de l'*Epistolari de la València Medieval* publicat recentment en dos esplèndids volums pel professor Agustín Rubio Vela: davant d'una quantitat de *serví*, *servir* i *servey*, només apareix un *servici* el 1477, precisament en una carta datada a Barcelona. Perquè esta dicotomia *servei* o *servici*? Molt senzill. Deixat de banda el més antic i hereditari *serví*, que es podia confondre amb l'infinitiu del verb, es va recórrer a *servei*, que és un semicultisme, igual que *remei* < *REMEDIUM*, però en l'època del Renaixement, d'acostament a la llatinitat clàssica, es va prendre la paraula llatina culta *servici* de *SERVITIUM*. És un cas com tenim amb *juí* i *judici* de *JUDICIUM*, l'un (*juí*), mot patrimonial i l'altre (*judici*) el cultisme pres directament de *JUDICIUM*. No veig, doncs, que s'haja de prohibir una solució en benefici de l'altra, ambdues poden coexistir.

Això ens mostra que no hauríem de ser exclusivistes i en qüestions de lèxic i, seguint l'exemple de la Reial Acadèmia Espanyola, només s'haurien de prohibir barbarismes i estrangerismes innecessaris, però s'hauria d'actuar amb mànegua ampla davant les varietats diatòpiques com *gla/bellota*, *vermell/roig*, *ocell/moixó/pardal*, *treure/llevar*, *sortir/eixir*, *sorra/arena*, *petit/menut/xicotet*, *bassetja/fona*, *mirall/espill*, *verola/pigota/pallola*, *pastanaga/safanòria*, *timó/farigola*, *corder/anyell*, etc. Totes aquestes paraules tenen una raó de ser en la llengua i no val a bandejar-ne unes per afavorir-ne unes altres. No ens hem d'empobrir. Si no, cauríem en el ridícul, com el grotesc d'algunes prohibicions de fa uns anys, quan en la televisió valenciana es volgué prohibir que es diguera, per exemple, *musclos*, a favor de *clòtxines*; jo de menut a Castelló sempre havia dit i sentit dir *musclos*, mentre que només ja prou fadrí vaig saber de l'existència de la paraula *clòtxines*. El mateix passava amb la prohibició de *masover*: jo no conec a Castelló cap altre terme i això de *masero* allí és desconegut.

No es pot ser sectari en qüestions de llengua, escau una actitud conciliadora, s'ha d'aprofundir en l'anàlisi de les causes de l'evolució històrica, conèixer les circumstàncies sociològiques en les quals un determinat idioma es troba immers, i aleshores actuar amb tacte. Aquesta és o hauria de ser la comesa de les acadèmies per a ser efectives.

Voldria acabar citant unes frases de don Elías Tormo, valencià, antic rector de la Universitat de Madrid i ministre d'Educació Pública en temps de la monarquia d'Alfons XIII. En la guia artística *Levante: Provincias valencianas y murcianas*, Madrid, 1923, Guías regionales Calpe, núm. III, p. CXXV diu:

El valenciano, por su pronunciación de las llamadas claras (cual la del castellano, y a diferencia de las confusas, de pluralidad excesiva de sonidos vocales y de nasales, cual el portugués y el francés) es, frente al catalán oriental y el mallorquín (también de pronunciación no clara), un catalán similarísimo al occidental de Lérida y Tortosa.

El testimoni de don Elías, no gens sospitós de catalanisme, en la línia científica que podria esperar-se d'un destacat universitari, és concloent.

I encara afegiré, per si es podien fer arribar més amunt, unes paraules del programa de Lluís Revest, principal redactor de les *Normes de Castelló*, en el seu llibret sobre *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu* (Castelló, 1930):

No existeix una llengua valenciana independent de la catalana [...]. Com a conseqüència tant són clàssics valencians lo benaurat Lluís i Bernat Metge com Jaume Roig, Corella o Auziàs March.

I ara acabe jo: no separem el que per naturalesa és i sempre ha sigut una unitat i que és a la base de les *Normes de Castelló*.